

УДК 930.1 (420:73) «189/190»

Т. Г. Богданова

РАДЯНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проблеми міжнародних відносин на Далекому Сході, значення яких на світовій арені почало зростати ще наприкінці ХІХ ст., завжди звертали до себе увагу дослідників. Саме тому історіографія відносин США та Великої Британії в азіатсько-тихоокеанському регіоні є достатньо численною. Вона складається з робіт, авторами яких були професійні історики, політики, дипломати, економісти та публіцисти.

Значну увагу історії зовнішньої політики Великобританії та Сполучених Штатів в далекосхідному регіоні приділяла радянська та російська історіографія.

Після революційних подій 1917 р. у Росії та завершення Першої світової війни, радянські автори вийшли на новий, більш якісний рівень дослідження проблем міжнародних відносин на Далекому Сході. На відміну від дореволюційних істориків, роботи яких мали пропагандистський напрямок з підбором необхідних для керівництва фактів та висновків, дослідники 30–40-х рр. отримали можливість більш повного та об'єктивного відтворення картини подій на Далекому Сході. В цей період було опубліковано багато секретних документів імператорського та Тимчасового урядів, джерельна база поповнилася чисельними мемуарами та щоденниками коронованих осіб, політичних діячів та генералів, виданих у різних країнах.

Серед робіт радянських істориків необхідно відзначити дослідження В. Я. Аваріна, Б. А. Романова, Є. В. Тарле, в яких аналізувалися різноманітні аспекти політики Росії та інших впливових держав світу на Далекому Сході [1].

Необхідно особливо відзначити роботи В. Я. Аваріна "Боротьба за Тихий океан. Японо-американські протиріччя" та "Боротьба за Тихий океан. Агресія США та Англії, їх протиріччя та визвольна боротьба народів" [2; 3]. Ці фундаментальні роботи були присвячені дослідженню міжнародних відносин в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. У першій книзі, виданій у 1947 р., Аварін розглянув економічну експансію Сполучених Штатів на Далекому Сході, її особливості, причини та наслідки, відзначивши особливу роль торгово-промислових кіл у проведенні цієї експансії.

Аналізуючи особливості англо-американських відносин на Далекому Сході в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., автор вважав, що їх головною складовою була спільна боротьба проти посилення російського впливу в Китаї. На думку В. Я. Аваріна, занепокоєння Уайтхолла з

приводу розширення присутності Російської імперії в Маньчжурії з одного боку, та бажання Білого Дому "відкрити" цю територію для вільної торгівлі, і стали основою зближення Великої Британії та США при проведенні політики в Китаї. Таким чином, за думкою автора, спільна позиція Вашингтону та Лондону відносно впровадження політики "відкритих дверей", було ні чим іншим, як спробою потіснити конкурента та прагненням колоніального перерозподілу.

У наступній роботі "Боротьба за Тихий океан. Агресія США та Англії, їх протиріччя та визвольна боротьба народів", виданій у 1952 р., автор доводить британське походження цієї доктрини та досліджує роль Сполучених Штатів у процесі встановлення нового міжнародного порядку на Далекому Сході. Отже, обидва дослідження допомагають більш повно відтворити тогочасні події, з'ясувати мотиви, що призвели до активізації зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст.

Період з 50-х по 70-і рр. XX ст. серед радянських істориків характеризується новим сплеском інтересу до історії міжнародних відносин на Далекому Сході. Саме в цей період науковці серйозно просунулися вперед у більш глибокому розумінні динаміки розвитку міжнародних протиріч у регіоні. Значний внесок у дослідження проблеми англо-американських протиріч на Далекому Сході у цей період зробили Л. І. Зубок, І. М. Кравченко, О. А. Кутова, О. Л. Нарочницький, В. В. Согрін та інші, які в своїх роботах висвітлювали особливості політики західних держав в Китаї в кінці XIX – на початку XX ст. [4].

На початку 50-х рр. XX ст. побачила світ фундаментальна праця О. Л. Нарочницького "Колоніальна політика капіталістичних держав на Далекому Сході, 1860–1895 рр." [5]. Користуючись широким колом архівних та друкованих джерел, автор ретельно розглянув весь комплекс проблем міжнародних відносин на Далекому Сході у другій половині XIX ст., а також дослідив особливості далекосхідної політики Сполучених Штатів, Великобританії, Німеччини, Росії та Франції відносно Китаю. Серед всього іншого, Нарочницький досконально проаналізував причини посилення експансіоністських тенденцій в політиці США у Піднебесній, враховуючи всю сукупність міжнародних відносин на Далекому Сході.

Розкриваючи головні особливості американської політики щодо Китаю, він пов'язував її початок з необхідністю реалізації економічних та комерційних інтересів США в Китаї, який вони намагалися перетворити на ринок збуту та джерело ресурсів. Цілком природно, що Китай з його багатомільйонним населенням і джерелами різного роду сировини, зокрема величезних невикористаних запасів вугілля, мінералів і руд, опинився в центрі уваги американських правлячих кіл.

Також особливості політики США щодо Китаю розглядаються в роботах Р. М. Бродського, А. Л. Гальперіна, А. С. Єрусалимського,

Л. Л. Заріной та С. Г. Лівшица, Ф. А. Ротштейна, Д. П. Дементьева, М. І. Сладковського [6].

Особливу цінність для дослідження вказаної проблематики має монографія І. А. Белявської "Теодор Рузвельт та громадсько-політичне життя США", окремі розділи якої присвячені зовнішньополітичній діяльності президента США у 1901–1909 рр. [7]. Автор розкриває багато аспектів міжнародної політики Вашингтону, зокрема вплив на формування та проведення принципів американської зовнішньої політики громадських та політичних діячів, серед яких зазначався і Джон Хей, як один з близьких друзів Рузвельта. В роботі також проаналізовано боротьбу угруповань в правлячих колах Сполучених Штатів з питань зовнішньополітичного курсу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Також необхідно відзначити роботу С. Б. Горелік "Політика США в Маньчжурії у 1898–1903 рр. та доктрина "відкритих дверей" [8]. Спираючись на матеріали Архіву зовнішньої політики Росії та Центрального державного історичного архіву у Санкт-Петербурзі, автор проаналізував економічне та стратегічне підґрунтя політики та протиріч провідних держав світу, кожна з яких намагалася у той час встановити своє панування у Цинській імперії.

Вагомий внесок у дослідження проблем, що нас цікавлять, зробив О. О. Фурсенко. Його робота "Боротьба за розділ Китаю та американська доктрина відкритих дверей, 1895–1900", присвячена дослідженню міжнародних відносин на Далекому Сході після завершення японо-китайської війни (1894–1895), заслуговує на окрему увагу [9]. Спираючись на чисельні опубліковані та архівні документи, автор доводить, що провідна роль у формуванні експансіоністських поглядів Вашингтону належала торгово-промисловим колам, представники яких безпосередньо входили до складу американського уряду та, таким чином, приймали активну участь у проведенні зовнішньої політики США в Китаї, спрямованої на встановлення переважаючого торгівельного, а згодом – і політичного впливу.

Окремо слід згадати класичну працю Г. Л. Бондаревського "Англійська політика та міжнародні відносини в басейні Перської затоки. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст.", яка є справжньою енциклопедією історії міжнародних відносин кінця ХІХ ст. [10]. На основі використання унікальних джерел авторові вдалося розкрити характерні риси зовнішньополітичного курсу Великобританії не тільки на Середньому Сході, але і в інших регіонах, в тому числі – й на Далекому Сході. Детально досліджено боротьбу думок та поглядів всередині британського суспільства, виділено основні угруповання правлячих кіл та їх вплив на зовнішню політику Уайтхолла.

Необхідно відзначити і колективні монографії, що мають безпосереднє відношення до теми дослідження. Це такі роботи як "Історія дипломатії" та "Міжнародні відносини на Далекому Сході (1870–1945)" [11; 12].

В "Історії дипломатії" особливу значущість для нашого дослідження має другий том, який було видано у 1945 р. Один з розділів цього видання академік В. Хвостов присвятив безпосередньому аналізу міжнародних відносин у Тихоокеанському регіоні у період, що вивчається.

Неабиякий інтерес викликає і робота "Міжнародні відносини на Далекому Сході (1870–1945)", автори якої, спираючись на широку джерельну базу російських архівів, окрім іншого, розглядають історію зовнішньої політики Вашингтону на Далекому Сході від 70-х рр. XIX ст. до кінця Другої світової війни. Політика уряду Сполучених Штатів розглядається в контексті міжнародних відносин того часу.

Свій внесок у висвітлення проблем, пов'язаних з історією міжнародних відносин на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст. зробили і сучасні російські вчені. В останні роки з'явилися роботи з використанням раніше недоступних для широкого кола документів з архівних сховищ та приватних колекцій не лише європейських держав, але й Росії, США, Японії та Китаю. Для більшості з них характерне прагнення подолати стереотипи та догми у дослідженні проблеми, скласти об'єктивне уявлення про характер та особливості боротьби держав за панування на Тихому океані. Автори намагаються привернути увагу сучасних політиків до вивчення витоків та причин низки нерозв'язаних до сьогодні конфліктів та протиріч між провідними країнами, що мають значні інтереси в азіатсько-тихоокеанському регіоні.

Однією з таких робіт, присвячених зовнішній політиці США, є дослідження російського вченого І. М. Кравченко "Дипломатична історія США (1877–1919)" [13]. Характерною рисою цієї праці є прагнення автора подивитися по-новому, уникаючи ідеологічних кліше, на події сторічної давності та оцінити наслідки діяльності тих політичних діячів, що керували політикою держави на той час. Також слід зазначити роботи Е. А. Іваняна, Є. Ю. Сергеева, В. В. Согріна та ін., що також досліджують політику провідних країн світу на Далекому Сході [14].

Таким чином, радянська та російська історіографія щодо проблем англо-американських відносин на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст. достатньо численна. Проте, аналіз наявної літератури дозволяє переконатись у необхідності подальшої розробки проблеми. Разом з тим, наявність різноманітних документальних матеріалів створює об'єктивну можливість для досягнення цієї мети.

Література

1. **Аварин В.** Борьба за Тихий океан. Агрессия США и Англии, их противоречия и освободительная борьба народов / В. Аварин – М.: Государственное издательство политической литературы, 1952. – 671 с.; Аварин В. Борьба за Тихий океан. Японо-американские противоречия / В. Аварин – М.: ОГИЗ. Государственное издательство политической литературы, 1947. – 467 с.; Романов Б. А. Россия в Маньчжурии (1892–

1906). Очерки по истории внешней политики самодержавия в эпоху империализма / Б. А. Романов. – Л., 1928. – 605 с.; Тарле Е. В. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX в.) / Е. В. Тарле. – М.: Наука, 1965. – 428 с. 2. **Аварин В.** Борьба за Тихий океан. Японо-американские противоречия / В. Аварин. – М.: ОГИЗ. Государственное издательство политической литературы, 1947. – 467 с. 3. **Аварин В.** Борьба за Тихий океан. Агрессия США и Англии, их противоречия и освободительная борьба народов / В. Аварин. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1952. – 671 с. 4. **Зубок Л. И.** Очерки истории США (1877–1918) / Л. И. Зубок. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1956. – 299 с., илл.; Кравченко И. Н. Дипломатическая история США (1877–1919) / И. Н. Кравченко. – М.: Научная книга, 2002. – 368 с.; Нарочницкий А. Л. Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке, 1860–1895 / А. Л. Нарочницкий. – М.: Мысль, 1972. – 898 с.; Согрин В. В. Политическая история США XVII–XX вв. / В. В. Согрин. – М.: Издательство "Весь Мир", 2001. – 400 с. 5. **Нарочницкий А. Л.** Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке, 1860–1895 / А. Л. Нарочницкий. – М.: Мысль, 1972. – 898 с. 6. **Бродский Р. М.** Американская экспансия в Северо-Восточном Китае, 1898–1905 / Р. М. Бродский. – Л.: Издательство Львовского университета, 1965. – 166 с.; Гальперин А. Англо-японский союз (1902–1921) / А. Гальперин. – М.: ОГИЗ. Гос. изд-во полит. литературы, 1947. – 448 с.; Ерусалимский А. С. Внешняя политика и дипломатия германского империализма в конце XIX в. / А. С. Ерусалимский. – М.-Л.: Наука, 1948. – 754 с.; Зарина Л. Л. Британский империализм в Китае (1896–1901) / Л. Л. Зарина, С. Г. Лившиц. – М.: Наука, 1970. – 247 с.; Ротштейн Ф. А. Международные отношения в конце XIX века / Ф. А. Ротштейн. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1960. – 705 с.; Дементьев И. П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии на рубеже 19–20 вв. / И. П. Дементьев. – М.: Издательство Московского университета, 1973. – 368 с.; Сладковский М. И. Китай и Япония / М. Сладковский. – М.: Наука, 1971. – 336 с. 7. **Белявская И. А.** Теодор Рузвельт и общественно-политическая жизнь США / И. А. Белявская. – М.: Наука, 1978. – 308 с. 8. **Горелик С. Б.** Политика США в Маньчжурии в 1898–1903 гг. и доктрина "открытых дверей" / С. Б. Горелик. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 195 с. 9. **Фурсенко О. О.** Борьба за раздел Китая и американская доктрина открытых дверей, 1895–1900 / О. О. Фурсенко. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1956. – 237 с. 10. **Бондаревский Г. Л.** Английская политика и международные отношения в районе Персидского залива / Г. Л. Бондаревский. – М.: Наука, 1968. – 542 с. 11. **История дипломатии:** в 3 т. / [сост. В. М. Хвостов]. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1963. – Т. II. – 1963. – 820 с. 12. **Международные**

отношения на Дальнем Востоке (1870–1945) / [ред. Е. М. Жуков]. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1951. – 790 с. 13. **Кравченко И. Н.** Дипломатическая история США (1877–1919) / И. Н. Кравченко. – М.: Научная книга, 2002. – 368 с. 14. **Иванян Э. А.** История США: Пособие для вузов / Э. А. Иванян. – М.: Дрофа, 2004. – 576 с.: илл.; Сергеев Е. Ю. Политика Великобритании и Германии на Дальнем Востоке, 1897–1903 / Е. Ю. Сергеев. – М.: ИВИ РАН, 1998. – 230 с.; Согрин В. В. Политическая история США XVII–XX вв. / В. В. Согрин. – М.: Издательство "Весь Мир", 2001. – 400 с.

Богданова Т. Г. Советская и российская историография англо-американских отношений на Дальнем Востоке в конце XIX – начале XX вв.

В статье проанализированы основные работы советских и российских исследователей, посвященные англо-американским отношениям на Дальнем Востоке в конце XIX – начало XX вв.

Ключевые слова: Великобритания, США, Дальний Восток, международные отношения.

Богданова Т. Г. Радянська та російська історіографія англо-американських відносин на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст.

У статті подано аналіз основних праць радянських та російських дослідників, присвячених англо-американським відносинам на Далекому Сході наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Великобританія, США, Далекий Схід, міжнародні відносини.

Bogdanova T. G. Soviet and Russian historiography of the British-American relations on the Far East at the end of XIX – beginning XX cr.

The article deals with the analysis of the main works of the Soviet and the Russian researchers, devoted to studying of the British-American relations on the Far East at the end of XIX – beginning XX centuries.

Keywords: Great Britain, USA, Far East, foreign relations.